

Gazze Hristiyanları: Bir Tarihin Şahitleri

Christians of Gaza: Witnesses of a History

Şevket Özcan*

Öz

Filistin coğrafyası dinlerin odağında yer alabilen bir konumdadır. Buradaki şehirler ve mekânlar bunun temel nedenidir. Öyle ki Hristiyanlar için de İsa Mesih'in burada doğması, faaliyetleri, haça gerilmesi ve geri dönüşü meselesi nedeniyle dinlerinin beşiğini ve tamamlanacağı yeri ifade eder. Dolayısıyla Filistin coğrafyasında erken dönemlerden itibaren Hristiyan varlığı mevcuttur. Kudüs ve çevresi Hristiyanların nüfus açısından yoğun oldukları alanları ifade ederken Gazze Hristiyanları sayılarının azlığına rağmen sembolik açıdan anlamlı bir noktadadır. Gazze'de Hristiyanlık üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren bazı keşiş ve piskoposların etkisiyle yayılır. (Hz.) Ebubekir'in Gazze'yi fethiyle birlikte arada Haçlı devleti gibi kesintilere rağmen Müslümanların hakimiyetinde hayatlarını devam ettirirler. 1948'de İsrail devletinin kurulması göçleri ve sürgünleri beraberinde getirirken Müslümanlarla ortak bir kaderi paylaşırlar. Günümüzde ise Gazze Hristiyanlarının sayısı bin ile bin beş yüz arası olup özellikle Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerin varlığı ve kiliseleri dikkat çeker. Gazze'de yaşanan her gelişme de varlıklarının Müslümanların geleceğiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: *Dinler Tarihi, Hristiyanlık, Filistin, Gazze, Filistin Hristiyanları, Gazze Hristiyanları*

Abstract

The geography of Palestine is in a position that is at the focus of religions. The cities and places here are the main reason for this. So much so that for Christians, it represents the cradle of their religion and the place where it will be fulfilled, as Jesus was born here, missionized, crucified, and returned. Therefore, there has been a Christian presence in the Palestinian geography since early times. While Jerusalem and its surroundings represent areas where Christians are densely populated, Gaza Christians are at a symbolically meaningful point despite their small number. Christianity spread in Gaza under the influence of some monks and bishops from the middle of the third century and on. They continued their lives under Muslim rule despite interruptions such as the Crusader state after Abu Bakr's conquest of Gaza. While the establishment of the State of Israel in 1948 brought about migrations and exiles, they shared a common fate with Muslims. Today, the number of Gaza Christians is between one thousand and one thousand five hundred, and the presence and churches of Catholic, Orthodox and Protestant sects attract attention. Every occurrence in Gaza reveals that their existence is closely related to the future of Muslims.

Keywords: *History of Religions, Christianity, Palestine, Gaza, Palestinian Christians, Gaza Christians*

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi, sevk.ozcan@asbu.edu.tr, ORCID: 0009-0002-3331-6354.

The Extended Abstract

The geography of Palestine offers a rare example of being an area where the sacred elements of Judaism, Christianity and Islam intersect, with its various places, structures, and experiences - even though there is a gradual and strategic sanctification process for Judaism and Christianity. Gaza city, located in the southwest of Palestine and currently the largest city in the Gaza Strip, can also be evaluated in this context. In this city, which has been on the world's agenda due to serious tragedies occurring recently, the Muslim population is in the majority, but the Gaza Christians, who have a symbolically important place and have witnessed a historical process, stand out although they have a small population compared to the population ratio. While Christianity relates its origins to this geography with the understanding of the birth, missionary activity, death and return of Jesus Christ, Gaza Christians continue their existence with various sects by adopting the same understanding.

Today, Palestine Christians use the term "living stone" to emphasize these aspects, dating back to the early periods of Christianity. Palestine Christians are spread across the world, roughly estimated to number around 400,000, making up approximately 6.5% of all Palestinians. Almost half of Palestine Christians live outside this geography, because they were forced to migrate from the lands they lived in during the Arab-Israeli war of 1948. While they dispersed throughout the Middle East in 1996, they mainly continued their lives in 60 refugee camps located in the topography of the region: the West Bank, Gaza Strip, Jordan, Syria and Lebanon. They mostly chose to go to urban areas of the Middle East, and many to countries such as the USA, Europe, Central and South America, Australia, and Canada. The group we call Palestinian Christians living in Muslim-controlled areas continues to exist with their 15 different sects in the West Bank and Gaza Strip. It is stated that the number of population of Palestine Christians who lives both in Palestine and Israel are 180,000 in total, and 130,000 of them are in Israel and 50,000 are in Palestine. It is stated that the majority of Palestinian Christians are in the West Bank, and they are at a certain standard in maintaining their religious life and protecting their freedom. Regulations made by official authorities are also declared as evidence of this.

Gaza, one of the oldest cities in history with a history of approximately five thousand years, has hosted many civilizations and religions throughout history. Christianity began to spread in Gaza, which witnessed Roman culture, beliefs, and structures, from the mid-third century onwards and encountered a certain resistance due to existing beliefs. Hilarion or Hilarion of Gaza, the first monk of Palestine, was born in Gaza at the end of this century and played an active role in the spread of Christianity. The first bishop of Gaza was Saint Silvanus, who was killed along with many Christians by the Roman emperor Maximian in 308. Asclepas, who later became bishop of Gaza, attended the council of Nicaea (325) and was later accused of being a supporter of Aria. Gaza rulers insisted on pagan beliefs, but the rapid adoption of Christianity by some of the population was rewarded by Constantine. With the arrival of pilgrims in this period, Gaza was accepted into the pilgrimage route and the transition to Christianity sped up. Under the influence of St. Porphyrius, four pagan temples were destroyed, and the most ancient church was built and the first council was held in Gaza (541). In this direction, Gaza became an important city for the early Christian period.

Although today Gaza is not the first place that comes to mind when Christians in Palestine are mentioned, it has hosted different Christian sects throughout history and has been the focus of missionaries' activities. The population of Gaza Christians is announced as 1,313 people according to a report published in 2014. It consists of Catholic (122-9.3%), Coptic (11-0.8%), Baptist (6-

0.5%) and Anglican (3-0.2%) denominations, with the majority being Orthodox (1170-89.1%). Gaza Christians have the status of Palestinian citizens, with the exception of 28 people (2.1%). Gaza Christians, despite their internal differences, live a life in harmony with Palestinian society. It can be said that they are similar to Muslims in terms of living standards, therefore they are all affected by the developments and share a common destiny. Although there is an overall freedom in living their beliefs and practicing their practices, they also state that there are threats and attacks they sometimes receive.

Looking specifically at recent periods, the developments in Gaza along with Israel's blockade and increasing pressure make life difficult for all people living there, while the current situation reveals that we have reached a point that makes determinations and predictions difficult. However, presenting a panorama within the framework of the churches of the main sects of Gaza Christians before the recent process provides a perspective. In this context, the Orthodox Church of Saint Porphyrius, the Catholic Holy Family Catholic Church and the Protestant Gaza Baptist Church are important in respect to their history, characteristics and roles in life. All three churches representing Gaza Christians appear to be in harmony with society. However, it can be said that both internal problems and external attacks affect them deeply. Although it is important for them to live in Gaza, it is noteworthy that their numbers have decreased over the period. In this respect, fulfilling identity, carrying out activities and anxiety about the future are among the basic problems of people living there. Despite everything, a generally positive atmosphere can be mentioned in relations with Muslims. While these churches come to the fore with their religious activities as well as education and charity activities, with recent developments they embrace similar stories with Muslims. While they were shelters for Christians and Muslims during attacks, they turned into rubble as a result of destruction and witnessed many losses and events. Although some comments say that Christians live in better conditions in Palestinian territory than in Israel and that they have more favourable conditions in Gaza than Muslims, there are still signs that the future of both groups is evolving towards common points and developments continue to unfold. On a macro scale, it is clear that the future of Gaza will be an indicator of the future of humanity.

Giriş

Dinler tarihi incelendiğinde dünyanın her yerinde öyle veya böyle pek çok inancın tezahür ettiğine şahit olunurken tarihi, arkeolojik, antropolojik pek çok veri bu gerçeği teyit eder. Bu bağlamda Filistin coğrafyası çeşitli mekanları, yapıları ve yaşanmışlıkları itibarıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın -her ne kadar Yahudilik ve Hristiyanlık açısından kademeli ve stratejik bir kutsallaştırma süreci söz konusu olsa da- (Hasanoğlu, 2015: 125-148; Güngör, 2020: 141-170) kutsallarının kesiştiği bir alan olması bakımından nadir bir örnek sunar. Öyle ki bu coğrafyanın uzun bir tarih boyunca Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar başta olmak üzere pek çok din mensubuna ev sahipliği yaptığı görülür. Bu bakımdan Yahudiler için dinin odağı, Hristiyanlar için dinlerinin beşiği ve Müslümanlar için ilk kible olan ve (Hz.) Muhammed'in Miraç'ına şahitlik eden Kudüs merkezde yer alsa da diğer şehirler de dinler tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Bunlardan birisi de Filistin'in güneybatısında bulunan ve günümüzde Gazze Şeridi'nin en büyük şehri olma sıfatına haiz olan Gazze şehridir. Son zamanlarda ciddi dramlar yaşanarak dünyanın gündeminde yer alan bu şehirde, Müslüman nüfus

çoğunlukta olmakla birlikte nüfus oranına göre sayıları az da olsa sembolik açıdan önemli bir yerde duran ve tarihi bir sürece şahitlik eden Gazze Hristiyanları göze çarpar. Zira Hristiyanlık, İsa'nın doğumu, tebliği, ölümü ve geri dönüşü anlayışıyla kökenini bu coğrafyayla ilişkilendirirken Gazze Hristiyanları da aynı anlayışı benimseyerek Katolik, Ortodoks, Protestan, Kıpti ve Anglikan kimliğiyle varlıklarını sürdürür. Dolayısıyla bu çalışmada son dönemler bağlamında Filistin Hristiyanlarının genel görünümü sunulurken özelde Gazze Hristiyanları, özellikleri, kiliseleri, Müslümanlarla ilişkileri ve gelecekleri açısından incelenecektir.

Filistin Hristiyanları

Hristiyanlık İsa Mesih merkezli bir dindir. Onun doğum yeri de Kudüs'ün Beytülahm (Beytlehem) köyüdür. Hristiyanlara göre İsa, bu bölgede yaşamış, dinini tebliğ etmiş, haçta hayatını kaybetmiş, üç gün sonra yeniden dirilmiş, bugün Kıyamet Kilisesi'nin olduğu noktadan Babası'nın sağına yükselmiş ve Tanrısal Krallığı'nı kuracağı bu bölgeye söz konusu Kilise' den geri dönmeyi beklemektedir (Aydın, 2021: 35-64). Dolayısıyla Filistin coğrafyası Hristiyanlarca dinlerinin beşiği ve tamamlanacağı bir yer olarak görülür.

Bu anlayışı benimseyen Hristiyanlara tarih boyunca ev sahipliği yapan bu bölge, Yunanca *Philistia* sözcüğünden “Filistinlilerin Yurdu” anlamında nasıl türetildiği pek bilinmeyen “Filistin” adıyla anılır (Filiu, 2014: xi). Filistinli Hristiyanlar da yüzyıllardır kutsal topraklarda yaşayan ve Arapça konuşan yerli bir gruptur. Bazıları erken kilise dönemlerine dayandıklarını ve hatta Süryani kökenli olmakla bu özelliği kazandıklarını ifade eder. Bazıları da atalarının ya orta çağlarla ya da Ürdün gibi Hristiyanlığın erken dönemlerde yayıldığı yerlerle ilişkili olduğunu ileri sürer. Ancak her durumda da ortaya çıkan, Filistinli Hristiyanların kutsal topraklarla bütünleştiği ve uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğu gerçeğidir. Bu nedenle Filistinli Hristiyanlar, erken dönemlere dayanan Hristiyan kökenlerine atfen kendilerine “canlı taşlar” (living stones) ismini verir (Sabella, 2024: 2).

Filistinli Hristiyanlar, dünya ölçeğine yayılmış durumda olup kabaca dünyada 400.000 civarında oldukları ve bütün Filistinlilerin yaklaşık %6,5'ini oluşturdukları tahmin edilir. 2000'li yıllar esas alındığında Batı Şeria ve Gazze şeridinde yaşayan 50.000 kişilik Hristiyan nüfusun ise yaklaşık %2,5'ini oluşturduğu belirtilir. Yine bu tarihlere göre Filistin ve İsrail'deki Hristiyanlar, bu coğrafyadaki tüm Arap ve Yahudi nüfusunun 180.000'ini ve yaklaşık %2,5'ini oluşturur. Filistinli Hristiyanların neredeyse yarısı bu coğrafyanın dışında yaşar. Bunun nedeni 1948 tarihli Arap-İsrail savaşında 726.000 kişinin yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda bırakılmalarıdır. Onlar 1996 yılında tüm Orta Doğu'ya dağılırken esas olarak bölgenin topoğrafyasındaki Batı Şeria, Gazze Şeridi, Ürdün, Suriye ve Lübnan'da yer alan 60 mülteci kampında hayatlarını devam ettirmişlerdir. Filistinli Hristiyanların bir kısmı Orta Doğu'nun kentsel alanlarına; birçoğu da ABD, Avrupa, Orta ve Güney Amerika, Avustralya ve Kanada gibi ülkelere gitmeyi

tercih etmiştir. Filistinli Hristiyanların demografik yapısı, genel olarak Filistinlilerin demografik yapısı gibi bölgedeki şiddet olayları tarafından şekillendirilmektedir. Genel itibarıyla Müslümanların kontrolündeki noktalarda yaşayan Filistin Hristiyanları olarak adlandıracağımız kesim ise Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde 15 farklı mezhebe sahiptir ve en büyüğü Ortodokslar (%51) ve Katoliklerdir (%32). Aslen Mısırlı olan Kiptiler gibi bazı küçük mezheplerin sayısı ise birkaç düzine aileden fazla değildir. Yine de her mezhep kendi geleneğine ve ritüellerine sahip çıkıp bunları sürdürmeyi önemser. Kısacası Filistinli Hristiyanların, Filistin ve İsrail topraklarında yaşayarak sayılarının toplamda 180.000 ve 130.000'inin İsrail'de, 50.000'inin ise Filistin'de olduğu belirtilebilir (Sabella, 2000: 373-374). Bu çalışmada ele alınacaklar ise Filistin topraklarında yaşayan ve Filistin Hristiyanları olarak nitelendirilebileceğimiz belli bir kesim olacaktır.

Filistin Hristiyanları, Filistin topraklarında Batı Şeria ve Gazze'de yaşar (Jerusalem Inter-Church Centre, 2009: 2). Batı Şeria, Filistin'in Şeria nehri ile Lut gölünün batısındaki Judea ve Samaria bölgelerini kaplayan ve bugün Batı dünyasında *West Bank* adıyla tanınan kesimdir. Coğrafi olmaktan daha ziyade siyasi bir terim olan Batı Şeria bölgesinin Doğu Kudüs, Tülkerm, Nablus, Cenin, el-Halil (Hebron), Beytülahm (Beytlehem), Ramallah ve Erihâ (Jericho) önemli şehirleri veya alanlarıdır. Günümüzde 3 milyonu aşan nüfusuyla Batı Şeria ile son gelişmeler öncesinde nüfusu 600.000 iken baskılar nedeniyle 2 milyonu aşan nüfusuyla Gazze, nüfusunun çok büyük çoğunluğunun Filistinli olmasından dolayı müstakbel Filistin devletinin anavatanı kabul edilir (Armaoğlu, 1992: 143-144).

Filistin Hristiyanları açısından Batı Şeria en önemli bölgedir, çünkü 50.000'e yakın Hristiyan bulunur. Bu sayıya İsrail'in 1980 yılında Kudüs'ü İsrail Parlamentosunda (Knesset) başkent ilan edişi akılda tutularak Doğu Kudüs'te yaşayan 11.600 Hristiyan da dâhildir. Yaşamın burada, Hristiyanlar açısından daha kolay ve sade olduğu ifade edilir. Hristiyanlar, tarihi süreç içerisinde inşa ettikleri dışarıdan açıkça görülebilir vaziyetteki ibadethanelere sahiptir ve dinî bayramlarını kutlamakta özgürdür. Hristiyan mahalleleri mevcut olmakla birlikte çoğunlukla Müslüman bölgelerinde yaşamlarını sürdürürler. Topluma entegre olmalarındaki başarıdan ötürü Arap dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak görülürler ve kendilerini önce Filistinli veya Arap, daha sonra Hristiyan olarak lanse etmeleriyle dikkat çekerler. Özellikle yaşanan gelişmeler nedeniyle Hristiyanlardan yaşadıkları yerlerden ayrılma eğilimi taşıyanlardır. Filistin Hristiyanları büyük bayramları dışında dünya medyasında yer alamadıklarından ve kimliklerinin görülmemesinden şikayetçidirler. Nadir olsa da çeşitli saldırılar nedeniyle Filistin güvenlik güçlerinin Hristiyanlara yönelik güvenlik tedbirleri aldığı görülür. Hristiyanların yaşamını etkileyen en önemli faktörün ise İsrail'in baskı ve şiddet politikasının yansımalarının olduğu belirtilebilir (Dane&Knocha, 2010: 63-64).

Filistin Hristiyanları, direniş tarzı hareketlerde öncü roller üstlenmeseler de sosyo-ekonomik açıdan nüfuzlarının devam ettiği düşünülebilir. Zira 250'den fazla Hristiyan örgütü Batı Şeria'da faaliyet gösterir. Bunlar pek çok eğitim ve araştırma kuruluşunu bünyesinde barındırır. 70'ten fazla okul burada yer alırken itibarlarından

dolayı Müslümanlardan da rağbet görür. Filistin Hristiyanlarının eğitim seviyesi belli oranda yüksektir, kendilerine ait işyerleri bulunur ve buralarda Hristiyanlarla beraber Müslümanlar da istihdam edilir (Collings&Kassis&Raheb, 2008: 13-20; Dane&Knocha, 2010: 64).

Filistin Hristiyanları, kültürel ve entelektüel açıdan adından söz ettirir. Örneğin ünlü edebiyat profesörü ve aktivist Edward Said (1935-2003) dikkat çekicidir. Amerikan vatandaşı Filistinli Hristiyan bir baba ile Lübnanlı Hristiyan annenin Filistin’de dünyaya gelmiş iki çocuğundan biri olan Said, oryantalizme yaptığı eleştirilerle tanınır. *Orientalism* (Oryantalizm) (1978) adlı kült eserinde Batı’nın İslam’a ilişkin araştırmalarının temelinde siyasi emellerinin olduğu tezini savunan Said, Filistin meselesiyle ilgilenmiş ve çözüm önerileri sunmuştur (Bulut, 2008: 546-548). Aynı zamanda Filistin Hristiyanları, kendilerine tanınan haklar sayesinde iç siyasette belli bir etkiye sahiptir (Dane&Knocha, 2010: 64). Ayrıca İsrail-Filistin çatışmalarının gölgesindeki çalışmalarla dinler arası etkileşim, kurtuluş, uzlaşma ve ekümenizm merkezli teolojik bir canlanmadan bahsedilir (Martejin, 2020: 257-277).

Filistin Hristiyanlarının, Batı Şeria’da genel itibarıyla dinî hayatlarında özgür ve rahat iken sosyo-ekonomik açıdan iyi bir konumda yer aldıkları ve kimliklerini korumayı başardıkları ifade edilebilir. (Dane&Knocha, 2010: 65). Bu minvalde *Filistin Ulusal Yönetimi*’nin (FUY) kurulduğu 1994 yılından itibaren Filistin Hristiyanlarına yönelik yapılan şu düzenlemeler ve uygulamalar barışçıl yaklaşımın göstergesi kabul edilir:

1. 1996 yılında yılbaşı resmî tatil ilan edildi.
2. 30 Aralık 2001 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Beytüllahim, Beit Jala, Beit Sahour, Ramallah, Birzeit, Taybeh, Jifna, Abud, Ain Arik, Zababdeh bölgelerindeki yerel konseylerde bir Filistinli Hristiyan’ın olmasına karar verildi.
3. 15 Eylül 2005 tarihli başkanlık kararnamesiyle Filistin’de on altı müdürlük kurularak Filistin Ulusal Konseyinde bu müdürlüklerin üyelerine 66 sandalye ve ayrıca geniş bir sandalye ayrıldı. Bu kararname 66 sandalyeden 6’sının yani %10’unun Filistin Hristiyanlarına ayrılmasını karara bağladı.
4. 11 Eylül 2006 tarihli Bakanlar Kurulu Deklarasyonu, Hristiyan olan ve olmayan devlet okullarının cuma ve pazar günlerini Hristiyan ve Müslüman öğrenciler için tatil kabul etti.
5. 3 Mart 2007 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Hristiyan ilişkileri için yüksek bir komite kurulmasına karar verildi. Bu komitenin amacı, çeşitli meseleler etrafında yerel ve uluslararası kiliselerle Hristiyan ilişkilerini takip etmek, Hristiyan işlerle ilgili yerel, bölgesel ve uluslararası otoritelerle yazışmak ve çeşitli seviyelerde dinler arası ilişkiler konularını takip etmek şeklindedir.
6. 7 Kasım 2008 tarihli Başkanlık Kararnamesi ve 8 Ağustos 2008 tarihli Filistin Ulusal Konsey Bildirgesi ile Filistin topraklarındaki 13 kilise resmî olarak tanındı.

Dahası valiler, bakanlar, danışmanlar, büyükelçiler, başkonsoloslar, BM temsilcileri, Filistin Yasama Konseyi (PLC) üyeleri, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) üyeleri ve çeşitli siyasi liderlerin başkanları arasında Filistin Hristiyanlarının görülmesi bu yaklaşımı destekler niteliktedir (Nseir&Quintero, 2010: 97).

Gazze Hristiyanları

Akdeniz'in güneydoğu köşesi kıyılarında tarih boyunca Filistin topraklarındaki idarî birimlere bağlı kalan Gazze, kutsal metinlerde bahsedilen ve İslam'ın erken dönemlerinden itibaren varlık gösterdiği tarihi bir yerdir (Bilge, 1996: 534-536). Büyük çoğunluğunu Müslüman nüfusun oluşturduğu Gazze'de Hristiyan nüfus az ancak sembolik açıdan önemlidir. Çünkü son dönemde yaşanan gelişmeler, Gazze'nin tarihini, insanlarını, dinî ve kültürel atmosferini öğrenmeyi daha da anlamlı kılar. Ancak burada ele alınan bilgi ve yorumların, Gazze'deki büyük yıkım nedeniyle verileri sağlıklı bir şekilde elde etme ve değerlendirme imkânı olmadığından ötürü çoğunlukla 7 Ekim 2023 tarihinden öncesine referansla ortaya konduğuna da dikkat edilmelidir.

Arkeolojik verilere göre Kenanlılar tarafından kurulduğu düşünülen ve yaklaşık beş bin yıllık geçmişle dünyanın en eski şehirlerinden birisi kabul edilen Gazze (Hilliad&Bailey, 1999: 107), Arapça ve İngilizce gibi dillerde “güçlü yer” ve “güçlü kale” anlamındadır ancak günümüzde dünyanın en büyük açık hava hapishanesi şeklindedir (Filiu, 2014: xi). Gazze isminin kimin verdiği konusunda ihtilaf olmakla birlikte müfessirler, Kureyş suresinde bahsedilen seferlerde kış seferinin yapıldığı yerin Gazze olduğunu ileri sürer. Bu ticaret seferlerinin birinde (Hz.) Muhammed'in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf da yer alarak Gazze'de vefat eder ve buraya defnedilir. Dolayısıyla onun kabrinin burada yer almasından ötürü şehre bazı kaynaklarda “Gazzetü Hâşim” denildiği görülür (Bilge, 1996: 534). Yahudi kutsal kitabına göre ise Gazze, on iki Yahudi kabilesinden birisi olan Şimon'un kurucusunun hapsedilerek öldürüldüğü yerdir (Hakimler 16/21). Yeni Ahit'te de Gazze'ye Kudüs'ten Etiyopya'ya uzanan çöl yolu üzerinde bulunan bir yer olarak temas edilir (Elçilerin İşleri 8/26). Bu itibarla Gazze'nin kutsal metinlerde ve tarihi kayıtlarda açıkça referans gösterilen bir yer olduğu anlaşılır.

Tarihî süreç içerisinde birçok medeniyetin egemenliğinde kalan Gazze, bir müddet Asurlular, Mısırlılar, Persler, Makedonların egemenliğinin ardından Roma devletinin Yahudiye eyaletinin bir parçası haline gelir. Yahudilerin isyanlarından ve Kudüs'ün yıkılışından etkilense de ayakta kalmaya ve önemini korumaya devam eder (Dowling, 1912: 33-34) Roma kültürü, inançları ve yapılarına şahitlik eden Gazze'de Hristiyanlık, 3. yüzyılın ortalarından itibaren yayılmaya başlar ve mevcut inançlar nedeniyle belli bir dirençle karşılaşır. Filistin'in ilk keşişi olan Hilarion ya da Gazzeli Hilarion (ö. 371), bu yüzyılın sonunda Gazze'de dünyaya gelir ve Hristiyanlığın yayılmasında etkin rol oynar. Gazze'nin ilk piskoposu ise Roma imparatoru Maximian tarafından birçok Hristiyan ile birlikte 308 yılında öldürülen Aziz Silvanus'tur. Daha sonra Gazze piskoposu olan Asclepas, İznik konsiline (325) katılır ve sonrasında Arius taraftarı olmakla itham edilir.

Gazze yöneticileri pagan inançlarında ısrar eder ama halkın bir kısmının Hristiyanlığı hızla benimsemesi Konstantin tarafından ödüllendirilir. Bu dönemde Hristiyan hacıların gelişle Gazze hac rotasına kabul edilir ve Hristiyanlığa geçiş hızlanır. Aziz Porphyrius'un etkisiyle dört pagan tapınak yıkılır ve en kadim kilise inşa edilir ve Gazze'de ilk konsil (541) düzenlenir. Bu doğrultuda Gazze erken Hristiyanlık dönemi açısından önemli bir şehir hâline gelmiş olur (Dowling, 1912: 33-34).

Gazze ile Müslümanların karşılaşması ise (Hz) Ebubekir'in fethiyle gerçekleşir. Bu bölgenin 7. ve 9. yüzyıllar arasında genellikle Suriye ve Filistin'de yaşayan Arap kabileleri arasındaki çatışmalara sahne olduğu belirtilir. Haçlıların eline geçen (1149) Gazze, Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından (1187) geri alınır ve tekrar Müslüman kimliğine kavuşur. Moğollar İslam topraklarında ulaşabildikleri batıdaki en uç nokta olan Gazze'ye gelir ancak elde edemezler. Gazze şehri, Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethine kadar (1517) Memlükler'in idaresinde kalır. Gazze'de I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve Osmanlı kuvvetleri arasındaki çarpışmalar sonucunda (1917) bazı geçici bölgeler dışında Filistin topraklarında 400 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sona erer. İngilizlerin hâkimiyeti de İsrail devletinin kuruluşuna (1948) kadar devam eder. Günümüzde Gazze, 13 Eylül 1993'te imzalanan barış antlaşmasına göre planlanan bağımsız Filistin devletine bir ön hazırlık olarak özerk yönetim çerçevesinde işgalden kurtulmuş durumdadır (Bilge, 1996: 534-536). Ancak son gelişmeler Gazze'nin geleceğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirirken tarihî açıdan merkezi bir öneme sahip olan bu şehir, günümüzde de konumunu korur ve ilerleyen süreçte tartışmaların odağında yer alacağının açık işaretlerini sunar.

Günümüzde Filistin'in nüfusu 5 milyonu aşmışken Gazze şeridinin nüfusu son gelişmeler öncesinde 2 milyonu aşmıştı ve Hristiyanların sayısı 1.688 kişi olarak ifade ediliyordu. Hristiyanların çoğunluğu Gazze şehrindeydi. Buna göre Gazze Hristiyanlarının sayısı 1997'de 1623, 2007'de 1353 ve 2014'te 1310 kişi olarak kaydedilmişti. Yıllar içinde gözlemlenen nüfustaki düşüşün pek çok nedeni olsa da Gazze'deki koşullar ve İsrail'in baskısı başlıca nedenler arasındadır (Mourad&Abuzaid&Bandi, 2014: 16). Her şeye rağmen Gazze Hristiyanları, sayıları ve oranları açısından değişim gösterse de her zaman Filistin toplumunun bir parçası olmaya devam eder.

Gazze, Filistin'de Hristiyanlar denildiğinde ilk akla gelen yerlerden olmamasına rağmen tarih boyunca Hristiyan mezheplerine ev sahipliği yapar ve misyonerlerin faaliyetlerinin odağında yer alır. Gazze Hristiyanlarının nüfusu, 2014 yılında yayımlanan bir rapora göre ise 1.313 kişi olarak açıklanır. Büyük çoğunluğu Ortodoks (1170-%89,1) olmak üzere Katolik (122-% 9.3), Kıpti (11-% 0.8), Baptist (6-% 0.5) ve Anglikan (3-% 0.2) mezheplerden oluşur. Gazze Hristiyanları, 28 kişi (% 2.1) hariç olmak üzere Filistin vatandaşı statüsündedir. 113 kişi de çifte pasaport sahibidir ve bunlar, Mısır (40), Yunanistan (16), Amerika (11), Rusya (8), İsrail (8), İsveç (6), Ürdün (5), Kanada (4), Romanya (4), Slovenya (3), Lübnan (2), Çek (2), Avustralya (1), İrlanda (1) ve Ukrayna (1) şeklindedir. Memuriyet dâhil Filistinliler gibi her alanda çalışabildikleri gözlemlenir (Mourad&Abuzaid&Bandi, 2014: 23-24).

Gazze Hristiyanlarının, kendi içindeki farklılıklarla birlikte Filistin toplumuna uyumlu bir yaşamı söz konusudur. Hayat standartları noktasında Müslümanlarla benzerlik taşıdıkları, dolayısıyla yaşanan gelişmelerden hep beraber etkilendikleri ve ortak bir kaderi paylaştıkları söylenebilir. İnançlarını yaşama ve pratiklerini uygulama noktasında ise genel bir özgürlük alanı olsa da kimi zaman aldıkları tehditlerin ve saldırıların mevcut olduğunu da belirtirler.

Gazze Hristiyan Kiliseleri

Son dönemler özelinde bakıldığında Gazze’de yaşanan gelişmelerle birlikte İsrail’in ablukası ve artan baskısının orada yaşayan bütün insanlar için hayatı zorlaştırdığını gösterirken günümüzdeki durum ise tespitleri ve tahminleri zorlaştıran bir noktaya gelindiğini ortaya koyar. Bununla birlikte yaşanan süreç öncesinde Gazze Hristiyanlarının başlıca mezheplerinin kiliseleri çerçevesinde panoramasını sunmak bir bakış açısı sunabilir. Bu bağlamda Ortodoks karakterli *Aziz Porphyrius Kilisesi* (Church of Saint Porphyrius), Katolik karakterli *Kutsal Aile Katolik Kilisesi* (Holy Family Catholic Church) ve Protestan karakterli *Gazze Baptist Kilisesi* (Gaza Baptist Church) tarihi, özellikleri ve hayattaki rolleriyle incelenebilir.

Aziz Porphyrius Kilisesi

Dünyanın en eski kiliselerinden birisi kabul edilen Aziz Porphyrius Kilisesi, Gazze şehrinin doğusunda Ez-Zeytun mahallesinde bulunur. Hristiyanlığın Filistin’deki erken dönemleriyle, beşinci yüzyıla tarihlendirilir ve dinin bölgedeki yayılışı ve kurumsallaşmasında etkin rol oynadıktan sonra burada ölen ve buraya gömülen Aziz Porphyrius ile ilişkilendirilir. Günümüzde ise Rum Ortodoks topluluğu tarafından kullanılır (Almbaid, 2016: 143).

Kilise’ye ismini veren Aziz Porphyrius, 420 yılında öldüğünde Hristiyanlık bir yüzyıldan fazla bir süredir yükselişini sürdürür. Yirmi beş yıl önce Gazze piskoposu olduğunda Roma imparatoru I. Theodosius, pagan ibadetlerini yasaklamayı ve pagan tapınaklarını kapatmayı amaçlayan bir yasa çıkarmaya başlar. Ancak paganizm ne bir gecede ortadan kaldırılabilir ne de yalnızca imparatorluk kararnamesi ile yasaklanabilir. Nitekim Piskoposluğu boyunca Aziz Porphyrius’un Gazze’deki Hristiyan topluluğa yönelik faaliyetleri paganların şiddetli muhalefetiyle karşılaşır. Öldüğü dönemde Hristiyan topluluğun katlanarak büyümesi, ne tamamen yeni dinin içsel gücünden ve dışsal çekiciliğinden kaynaklanır ne de azizlerin hatıralarında yazdığı gibi tek başına Aziz Porphyrius’un bir aziz ve piskopos olarak üstün niteliklerine atfedilebilir. Bunun özellikle zamanın yönetiminden elde edilen yasalaştırma, mali destekler ve askeri koruma sayesinde gerçekleştiği ileri sürülür. Böylelikle Aziz Porphyrius Kilisesi de kurumsallaşarak varlığını sürdürebilen kurumlar arasında yerini alır (Rapp, 2000: 53-75)

Aziz Porphyrius Kilisesi’nin günümüzdeki hâlinin kökenleri, 1150 ve 1160 tarihleri arasında Haçlılara dayandırılır. 15. yüzyılda Aziz Porphyrius ile birlikte Meryem’e de

alandığı kayıtlarda yer alır (Pringle, 1993: 216). Kilise, 19. yüzyılın ortalarında (1856) yeniden restore edilir. 20. yüzyılın başlarında, kilisede Arapça konuşan bir rahip görevlidir. İbadetler ve okumalar Grekçe ve Arapça yapılır. Ortodoks cemaatinin bin kişi olduğu ve yalnızca Arapça bildikleri aktarılır. Kiliseyle irtibatlı iki Ortodoks okulunda doksan erkek ile yirmi beş kızın okuduğu bilgisi verilir. Gazze’de Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında dostluk duygularının hâkim olduğu belirtilir (Dowling, 1912: 63-64). Bizans mimarisini yansıtan kilise, mermer sütunlarıyla Gazze’deki Ulu Camii ile benzerlik taşır. Ancak kilise, 20. yüzyılda İsrail’in çeşitli saldırılarından zaman zaman etkilenir. Hatta Ortodokslar, daha eski ve değerli eşyaları ile sanat eserlerinin 1967 yılındaki savaşta İsrail askerleri tarafından yağmalanmak suretiyle Kudüs’teki müzelerde sergilenmeye başladığını ifade eder. (Irving, 2011: 265). Kimi zamanda bu kilise, Gazze’ye yönelik saldırılardan canlarını korumak isteyen Hristiyan ve Müslüman insanların sığındıkları bir sığınak rolünü üstlenir. Örneğin 2014 yılında İsrail’in saldırılarında insanların bir kısmı kiliseye sığınır ve Ramazan ayına rastladığından ötürü kadir gecesi de burada kutlanır (Almbaid, 2016: 143). Son dönemlerdeki saldırılarda yine sığınak rolü üstlenen kilise, pek çok dinî yapı gibi yok olma derecesinde etkilenir ve birçok can kaybına şahitlik eder (BBC, 16.02.2024).

Nihayetinde Kudüs Rum Ortodoks Patrikhanesi’ne bağlı Aziz Prophyrius Kilisesi, Ortodoks Hristiyanların hayatının merkezindedir. Noel ve Paskalya gibi geniş ölçekli kutlamalara ev sahipliği yapar. Burada kutlamalara katılanlar kutsal zamanlarda Kudüs ve Beytüllahim gibi farklı noktaları da ziyaret eğilimindedir. Aynı zamanda diğer mezheplerden insanlara da açıktır (Almbaid, 2016: 143).

Kutsal Aile Katolik Kilisesi

Kutsal Aile Katolik kilisesi, Gazze’deki tek Katolik kilisesidir. Haçlıların Kudüs’e gelişiyle kurulan ve günümüzde dinî bir kurum olmakla birlikte daha çok prestijyle ön plana çıkan ancak mensubu günden güne azalan Kudüs Latin Patrikliği tarafından kurulur ve ona bağlıdır (Türkan, 2013: 58). Eğitim faaliyetleriyle tanınan ve prestij kazanan okulu ile 1974 yılından itibaren hizmet vermeye devam ederek kurumsallaşır. Missionaries of Charity (Hayırseverlik Misyonerleri), Servants of the Lord (Rabbin Kulları) ve Rosary Sisters (Rosary Kız Kardeşler) adlı dinî kurumlarla ilişki halindedir. Kilisenin esas karakteri ise Manuel Musallam (d.1938) adlı 1995 ve 2009 tarihleri arasındaki rahibidir (Newberg, 2018: 301).

Filistinli Musallam, aktivist yönüyle ve Müslümanlara desteğiyle tanınan bir rahiptir. Nitekim Kudüs’ün üç dine ait bir miras olduğunu söyleyerek Yahudiler tarafından işgaline ve başkent ilan edişine karşı durur. Müslümanların ve Hristiyanların bu coğrafyada yaşadıkları acıların aralarındaki farklılıkları ortadan kaldırdığını ifade eder. Dolayısıyla Filistinlilere yapılan saldırıların vahim sonuçlarına dikkat çekerek dünyanın sessiz kalışına sitem eder (Weaver, 2014: 137-138). Musallam, Hristiyan cemaate yönelik hizmetleriyle ve öncülüğüyle de adından söz ettiren bir isim olarak temayüz eder. Kudüs’e yönelik saldırı ve baskılar karşısında kendi mensuplarına şu şekilde çağrı

yapar: “Hristiyan din adamları halkınızın, mazlumların, fakirlerin, ezilenlerin yanında durun. Çünkü kilise, mazlumların, ezilenlerin, zayıfların kilisesidir. Hristiyanlar, Mescid-i Aksa’nın kapısı önünde set oluşturup Siyonistlere orayı kapatır ve Aksa’ya ayak basmalarını engellerse sahip oldukları kimliğin hakkını vermiş olurlar.” (Omar&Başer, 2021). Ayrıca şu sözleri de konuya ilişkin bir sloganıdır: “Mescid-i Aksa’nın kapısından müjdecî seslenir: Hilal ve Haç elimdeki işaretlerdir. Tanrı, Kubbet-üs Sahra’yı işgal edip bizi çarmıha geren düşmanlardan daha büyüktür.” (Weaver, 2014: 137).

Günümüzde kilise alanı, kilise binası ve okuldan oluşur. Okulun kökenleri 19. yüzyılın sonlarına kadar dayanır. Latin bir okul hüviyetinde özellikle Hristiyan nüfusuna hitap eder. Musallam’ın köye 1970’li yıllarda gelişiyi civar yerleşimleri de kapsamak suretiyle Hristiyan öğrencilerle birlikte Müslüman öğrencilere de hizmet eder (Weaver, 2014: 137). Bugün ünlenen okulda, 80 öğretmen görevlidir, 1200 öğrenci okur ve bunların 150’si Katolik ve diğerleri Müslüman öğrencilerden oluşur (Newberg, 2018: 301).

Gazze’de Katolik Hristiyanlar diğerleri gibi toplumla uyumlu bir görünüm arz eder. Hristiyanların 2009 yılında Gazze’deki durumunu Latin Katolik Kilisesi’nin temsilcisi Husam al-Taweel şöyle özetler: “Hiçbir sorunumuzun olmadığını ve yeryüzünde cennette yaşadığımızı söyleyemem. Ancak Hristiyanlara karşı özel bir ayrımcılık mevcut değildir. Kendimizi azınlık olarak değil, Arap çoğunluk nüfusunun bir parçası olarak görüyoruz.” Ancak, kilisenin kitap evine yönelik çeşitli saldırılarda haberlerde konu edilmektedir. Bu bağlamda yapılan yorumlarda saldırıların hedefinin kilise değil modern yaşam reklamcılığı olduğu ifade edilir. Gazze’deki siyasi irade ise saldırıları kınayarak gerekli önlemlerin alınması noktasında iradesini beyan eder (Dane&Knocha, 2010: 61-62).

Son gelişmelerde ise kilise ve okul hem Hristiyanlara hem de Müslümanlara sığınak olur. Papa Francis, kilisenin rahibi Gabriel Romanelli’yi arayarak dua ve yardım çağrısında bulunur. Saldırıları nedeniyle aralarında görevliler olmak üzere pek çok kişi hayatını kaybeder ve kilise binaları ciddi şekilde hasara uğrar (Brockhaus, 19.02.2024).

Gazze Baptist Kilisesi

Protestanlık tarihi Filistin bölgesinde 19. yüzyılda misyonerlik hareketiyle birlikte başlatılırken Baptist kilisenin geçmişi ise 1954 yılıyla tarihlendirilir. Filistin bölgesinde çok sayıda Protestan kökenli kilise, okul ve kurum bulunmakla birlikte Gazze Baptist kilisesi, Gazze şehrindeki tek Protestan kilise olma özelliğine sahiptir (Hilliad&Bailey, 1999: 40). United Bible Societies (Birleşik İncil Toplulukları), Campus Crusade for Christ (İsa Mesih İçin Kampüs Haçlı Seferi), The Southern Baptist International Missions Board (Güney Baptist Uluslararası Misyon Kurulu), Samaritan’s Purse (Samiriyelinin Cüzdanı) ve World Vision (Dünya Görüşü) gibi kurumlarla iş birliği halindedir (Newberg, 2018: 301).

Farklı sayılarla birlikte 2007 yılı itibarıyla Gazze’de 150 ile 200 arasında mensubu olduğu tahmin edilen Baptist kilisenin hâlihazırdaki rahibi, Amerikan vatandaşı olmakla birlikte Filistin doğumlu ilk rahip olan Hanna Massad, İsrail saldırılarından dolayı 2008 yılında

Ürdün'e kaçmak zorunda kalır ve görevini oradan yürütmeye devam eder. Massad, durumlarını "azınlığın içinde azınlık olarak yaşamak" şeklinde tasvir eder. Çeşitli olumsuzluklar söz konusu olsa da kilise, açık toplantılar yapmayı, hastane ve okul açmayı ve yardım faaliyetleri yürütmeyi sürdürür. Bu nedenle olumlu bir misyon anlayışına ve diline sahip oldukları belirtilir. Zira Tanrı'nın kendilerinin Gazze'de olmalarını istediğine ve ona her yerde olduğundan daha fazla bağlı olmanın gerektiğine inandıkları aktarılır. Massad da sürekli olarak Amerika'ya davet edilir ve Baptist topluluğun Gazze'den çıkarılabileceğine yönelik teklifler yapılır (Jansezian, 19.02.2024).

Gazze'de topluma yönelik faaliyetleriyle bilinen kilise, 2006 yılında ilk Hristiyan halk kütüphanesini açar. Burada Hristiyan kitaplarının yanı sıra genel kitaplar da bulunur ve herkese açıktır. Martin Luther King'in "Eğer güncel meselelerle ilgilenmiyorsanız, İncil'i hiç vaaz etmiyorsunuz demektir." sözünün kendilerine ilham kaynağı olduğu belirtilir. Altı kattan oluşan kütüphane, çok fonksiyonlu organize edilir; toplantılara, gençlik buluşmalarına ve İncil okumalarına ev sahipliği yapar. Kimi zaman da tehdit ve saldırıların hedefi haline gelerek tartışmaların odağındadır (Christian Today, 20.02.2024). Her şeye rağmen Baptist kilise, kamplarda bulunan ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan gruplara yardım etmekten geri durmadığını deklare eder (Dane&Knocha, 2010: 61). Son gelişmelerde insanlar için sığınak olan kilise, İsrail saldırılarından ciddi şekilde zarar görür. Kilisenin rahibi Massad, yaşanan olay karşısındaki çaresizliğini ise şöyle ifade eder: "Burası Gazze'deki birçok insanın Tanrı'yı tanıması için bir fenerdi ve şimdi toplumumuz için bir nimet olmaya devam etmesi için dua ediyoruz." (Kaylor, 20.02.2024).

Gazze Hristiyanlarını temsil eden üç kilise de toplumla uyumlu görünür. Ancak hem iç problemlerin hem de dış saldırıların onları oldukça derinden etkilediği söylenebilir. Esas itibarıyla Gazze'de yaşamak onlar için önemli olsa da tarihi süreç içerisinde sayılarında azalmalar olduğu dikkat çeker. Bu doğrultuda kimliği yaşama, faaliyetleri yürütebilme ve gelecek kaygısı temel problemleri arasında yer alır. Her şeye rağmen Müslümanlar ile ilişkilerde genel anlamda olumlu bir havadan söz etmek imkân dâhilindedir.

Müslümanlarla İlişkileri

Gazze'de, Müslümanlarla Hristiyanların ilişkisinin tarihî sürecine bakıldığında İslam'ın gayrimüslim anlayışını yansıtan zımmî ve Osmanlı Devleti'nin millet sisteminin uygulamalarına muhatap oldukları öngörülebilir. Öyle ki Müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkileri, (Hz.) Muhammed'in zamanına kadar uzanır. Bu dönemde çeşitli mücadeleler olmakla birlikte gayrimüslimler zimmet hukuku çerçevesinde değerlendirilmişlerdir. Hulefa-yı Raşidin döneminde de Müslümanlar gerçekleştirdikleri fetihlerde farklı milletlere ve dinlere mensup insanları zımmî statüsüne almak için düzenlemeler yapılmıştır (Fayda, 2013: 438-440). Nitekim (Hz.) Ebubekir zamanında Gazze alındığında Hristiyanlar ile cizye anlaşması yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır (Sarıkız, 2019: 65). 638 yılında Kudüs'ü fethinde (Hz.) Ömer, şehirdeki Hristiyanların canlarına dokunulmayacağını, ibadetlerinde serbest olacaklarını, kilise

ve ibadethanelerinin korunacağını ifade eden meşhur fermanını, günümüzde Aziz Porphyrus Kilisesinin bağlı olduğu Kudüs Rum Patrikhanesinin Patriğine vermiştir. Bu ferman ile İslam tarihinde patrikhanenin ilk resmi statüsü belirlenmiş ve örnek teşkil etmiştir. Buna göre Kudüs bölgesinde ve patrikliğe bağlı bulunan Hristiyanların cizye vermek koşuluyla himaye edilecekleri bildirilmiştir (Satış&Ceyhan, 2015: 678-679).

1517'den 1917'ye Filistin'i yöneten Osmanlı Devleti de topraklarındaki gayrimüslimlerin hak ve sorumluluklarını ruhani liderlerine verdikleri beratlarla belirlemiştir. Bu beratlar hem ruhani liderin (Patrik, Hahambaşı vb.) hem de yönetiminde bulunan topluluğun hak ve sorumluluklarını ortaya koymuştur. Padişahların verdikleri beraatta tanıdıkları haklara müdahale edecek başka bir merci de bulunmamıştır. Bu uygulama da Hz. Ömer'in Kudüs'ün fethi sonrasında oradaki gayrimüslimlere yaptığı uygulamalara dayandırılmıştır (Eroğlu, 2017: 315-316). Osmanlı devleti, gayrimüslimlerle ilişkiler ve haklarının korunması noktasında her zaman özen göstermiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerine mensup halkların dinlerini, dillerini ve kültürlerini Osmanlı egemenliğinde muhafaza edebilmiş olmaları bunun en açık delili kabul edilir. Büyük inanç grupları birer millet sayılmış, dinî uygulamalarına karışılmamıştır. Evlenme, boşanma ve miras gibi özel hukuka taalluk eden konular da kendi din ve geleneklerine göre ruhani liderlerinin idaresine bırakılmıştır. Küçük gruplar ise ruhani liderlerine verilen beratlarla idare edilmiştir. Tanzimattan sonra ise devletin dine dayalı sistemi gevşetmesi ve vatandaşların eşitliğinin kabulü ile gayrimüslimlerin sistemi de yeni duruma göre uyarlanmıştır (Eroğlu, 2017: 335-336).

İngilizlerin Filistin'deki hâkimiyeti ve sonrasında 1948 yılında İsrail devletinin kurulması, Müslüman Hristiyan ilişkisini farklı bir kulvara ve ortak bir kadere sürüklemiştir. 1948 ve devamında 1967 yılında yaşanan gelişmeler hem Müslümanların hem de Hristiyanların farklı coğrafyalara göç etmelerine neden olmuştur. Geriye kalan Hristiyanların belli bir bölümü de 1990'lardan sonra özgürlük, güvenlik ve ekonomik nedenlerle göç etmiştir. 1990'lardan itibaren yaşanan olaylarda İsrail'in tehdit, baskı ve saldırıları Müslümanlar ile Hristiyanları aynı noktalarda birleştirir. Çünkü ortaya çıkan sıkıntılardan her iki tarafta benzer ölçüde etkilenir (Garcia, 21.02.2024).

Gazze'de Müslümanlar ve Hristiyanlar sıkıntıları da beraber yaşadıkları hayat koşullarına sahiptirler. Giderek artan İsrail'in ablukası ve kısıtlamaları Müslümanlar kadar Hristiyanları da etkiler. Bazı malların ithalatında bir miktar gevşeme yaşansa da İsrail kısıtlamaları öngörülebilebilir değildir. Gazze'ye karadan, havadan ve denizden tüm giriş noktaları İsrail tarafından kontrol edilir. Hristiyan iş adamları da belirli malları getirmekte zorluk yaşarken bunları temin etmenin tek seçeneği ise Mısır'a uzanan kaçak tüneller kalır (Dane&Knocha, 2010: 62).

Son dönemlere kadar Gazze'de Müslüman Hristiyan ilişkisinde uyumlu ve olumlu bir atmosferden söz edilebilir. Hristiyanlara belli bir özgürlük alanı tanınırken Hristiyan kurumlar ve kişiler de içindeki topluma yönelik sosyal, kültürel, sağlık, barınma ve beslenme gibi konularda katkı verme çabasındadır. Müslümanlarla Hristiyanların aynı

mahallede yaşayabilmesi, Gazze'deki saldırılarda Müslümanların kiliselere sığınması ve Hristiyan hastanelerinin Müslümanları tedavi etmesi olumlu havanın bir tezahürüdür. Papa 16. Benedictus'un 2006 yılında İslam'a hakaret eden açıklamaları gibi dünya genelindeki bazı durum ve olayların yine dünya genelinde olduğu üzere ilişkilerde olumsuzluklara yol açabildiği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Ayrıca kimi zaman kiliselere ve din adamlarına yönelik tehdit ve saldırılar da belli ölçüde ve seviyede ilişkileri gererek bulanık bir atmosfer yaratabilmektedir.

Gelecek Tartışmaları

Gazze'de yaşayan Hristiyanların tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte günümüzde geleceklerinin ne olacağı da tartışma konusudur ve son gelişmeler neticesinde mesele daha da karmaşıklaşır. Kiliseleri ve yaşam tarzları belli ölçüde resmî açıdan koruma altında olsa da ve onlar bulundukları topraklarda bulunmayı Tanrı'nın isteği olarak görseler de epey zamandan beri Hristiyanların nüfusunda kademeli bir düşüş söz konusudur. İngiltere merkezli *The Economist*'in Ortadoğu muhabiri Nicolas Pelham'ın Filistinlilerin ve Filistin Yönetiminin Hristiyanlara İsrail hükümetinden daha iyi davrandığı ve Hristiyanların kamusal yaşamda İsrail'dekinden çok daha büyük bir rol oynadığını savunduğu dikkate alındığında göç nedenlerinin çeşitli olabileceği düşünülebilir (Calder, 2018: 107).

Filistinli Hristiyanların 1922 yılında toplam nüfusun yaklaşık %10'unu oluştururken 2007 yılında en fazla %2 civarlarında olduğu belirtilir ve mevcut durumu tespit etmek ise oldukça güç görünür (Dane&Knocha, 2010: 68). Dolayısıyla göç eden Hristiyanlara yönelik 2014 tarihli bir istatistik çalışmasına göre %35,6'ı eğitim, %17,3'ü evlilik, %15,4'ü iş, %6,7'si siyasi durum ve %24'ü diğerleri şeklinde nedenler ortaya çıkar. Hristiyanları kalmaya iten etkenleri araştıran bir çalışmaya göre %60 dinî ve milli durumlar, %15 aile ve %10 nedensiz gibi motivasyon kaynakları sıralanır. Bununla birlikte evlilik yaşının yükselmesi de Gazze Hristiyanlarının nüfuslarını azaltan etmenler arasında zikredilir (Mourad&Abuzaid&Bandi, 2014: 16).

Gazze Hristiyanlarının göç edişlerine ilişkin farklı nedenler belirtilse de asıl nedenin özgürlüğe, siyasi istikrara ve ekonomiye dolaylı veya dolaysız etkisiyle İsrail ve Filistin arasında yaşanan çatışmalar olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Gazze Hristiyanlarının Ürdün, ABD, Kanada, Avrupa ülkeleri, Körfez Ülkeleri ile diğer bazı Arap ülkelerine göç ettiği gözlemlenir. Batı'ya yönelme, bazı Hristiyanların, 19. yüzyılda Protestan misyonerlerin gelişle yaşam koşullarındaki iyileşmenin Batı'nın genel üstünlüğünü kanıtladığına inanmalarıyla da bağlantılıdır. Buna karşılık Orta Doğu ülkelerinin Avrupa ve Amerika'ya göre yönetim anlayışları ve yaygın yozlaşma nedeniyle az gelişmiş oldukları düşünülür. Misyonerler kurdukları sosyal ağlar, okullar ve hastaneler yoluyla bu anlayışları pekiştirir. Misyonerlere kardeş olarak bakmaları durumu da lehlerine çevirir. (Dane&Knocha, 2010: 68-69).

Sosyal faktörler de Gazze Hristiyanlarının göç edişinde büyük ölçüde kritik rol oynar. Şehirli orta sınıf veya şehirli Filistinliler yurt dışına göç etmeye daha eğilimlidir. Çünkü okullarında yabancı dil dersleri verildiğinden ya da bazen öğretim başlangıçtan itibaren

çok dilli olduğundan dil açısından avantajlıdır. Dolayısıyla Hristiyanlar için göç etmek daha kolay hâle gelir. Zira çoğunlukla gerekli eğitim geçmişine sahiptirler, uluslararası bir diaspora ağına erişimleri vardır ve Hristiyan kuruluşlar da burs gibi olanaklarla yardım eder (Dane&Knocha, 2010: 69).

Her şeye rağmen Gazze’de Hristiyanların çoğunun Müslümanlardan daha iyi durumda olduğu belirtilebilir (Dane&Knocha, 2010: 70). Gazze’deki şartların hem Müslümanları hem de Hristiyanları aynı oranda etkilediğinin de unutulmaması gerekir. Dolayısıyla Hristiyanların geleceğinin Müslümanların geleceğiyle veya Müslümanların geleceğinin Hristiyanların geleceği ile doğru orantılı olduğu ifade edilebilir. Yaşanan son gelişmelerin de her iki grubun geleceğine yönelik pek çok gelişmeye gebe olduğu ve uluslararasılığı da göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Filistin coğrafyası kutsalların kesiştiği bir alanı ifade eder. Dolayısıyla burayla ilgili akla ilk gelen yer Kudüs şehri olsa da son gelişmelerle birlikte dünya gündeminde adından söz ettiren Gazze de pek çok dine, kültüre ve medeniyete ev sahipliği yapması bakımından önemli bir noktada durur. Gazze’de yer alan Hristiyanlar, Filistin Hristiyanları arasında küçük bir bölümü oluştursa da sembolik açıdan dikkate değer bir konumdadır. Onların varlıkları, coğrafyanın dinî çeşitliliğine, uzun zamandır egemenlikleri altında bulundukları Müslümanların hoşgörüsüne ve nihayetinde İsrail’in kuruluşuyla birlikte yaşanan olaylara yakın şahitliklerine işaret eder.

Gazze Hristiyanları, köken itibarıyla erken dönem Hristiyanlık tarihi ile ilişkilendirilir, dolayısıyla “canlı taşlar” olarak anılanlar kategorisine dâhildirler. Gazze Hristiyanlarının günümüzdeki durumunu son gelişmelere kadar faaliyetlerini sürdüren Ortodoks karakterli *Aziz Porphyrius Kilisesi* (Church of Saint Porphyrius), Katolik karakterli *Kutsal Aile Katolik Kilisesi* (Holy Family Catholic Church) ve Protestan karakterli *Gazze Baptist Kilisesi* (Gaza Baptist Church) ortaya koyar. Bu kiliseler özellikle dinî faaliyetlerle birlikte eğitim ve yardım faaliyetleriyle ön plana çıkarken son gelişmelerle benzer hikâyeleri sahiplenirler. Hristiyanlar ile Müslümanlar için saldırılarda birer sığınakken yıkımlar sonucu enkaz haline gelirler ve pek çok kayıp ile yaşananlara şahitlik ederler.

Gazze’de Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında tarih boyunca olumlu ilişkilerin mevcudiyeti gözlemlenir. Müslümanların egemenliği altında zimmet statüsünün ve millet sisteminin yürütüldüğü dikkat çeker. İsrail’in kuruluşundan sonra ise Hristiyanlar ile Müslümanların ortak bir kadere doğru ilerlediği belirtilebilir. Öyle ki süreç içerisinde yaşanan göçler, özgürlük tartışmaları, baskılar, kısıtlamalar ve saldırılar her iki grubu da benzer şekilde etkiler. Her ne kadar kimi yorumlarda Hristiyanların İsrail’e göre Filistin topraklarında daha iyi koşullarda yaşadıkları ve Müslümanlara göre Gazze’de daha olumlu şartlara sahip oldukları söylene de yine de her iki grubun geleceğinin ortak noktalara doğru evrildiğinin işaretleri açığa çıkmakta ve gelişmeler devam etmektedir.

Kaynakça

- Almbaid, R.F. (2016). Gaza: The Missing Tourism Assets. The Politics and Power of Tourism in Palestine. Ed. Rami K. Isaac&C. Michael Hell. Routledge, New York.
- Armaoğlu, F. (1992). Batı Şeria. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları. Ankara.
- Aydın, M. (2021). Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama. Ketebe Yayınları. İstanbul.
- BBC (2024). Israel-Gaza war: Counting the destruction of religious sites. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67983018> [16.02.2024].
- Bilge, M.L., (1996). Gazze. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları, Ankara.
- Brockhaus, H. (2023). Pope Francis Calls Gaza Priest as Israel Announces Blockade. <https://www.ncregister.com/cna/pope-francis-calls-gaza-priest-as-israel-announces-blockade> [19.02.2024].
- Bulut, Y. (2008). Said, Edward William. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları. Ankara.
- Christian Today. (2006). First Christian Public Library Opens in Gaza. <https://www.christiantoday.com/article/first.christian.public.library.opens.in.gaza/8454.htm> [20.02.2024]
- Collings, R.A.Q.,& Kassiss, R.O.,& Raheb, M. (2008), Palestinian Christians. Facts, Figures and Trends. DIYAR, Bethlehem.
- Dane, F.,&Knocha, J. (2010). The Role and Influence of Christians in the Palestinan Territories. Konrad Adenauer Stiftung.
- Dowling, T. E., (1912). Gaza A City of Many Battles. Society for Promoting Christian Knowledge. London.
- Eroğlu, A.H., (2017). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler. Dinler Arası İlişkiler El Kitabı. Ed. Ali İsra Güngör. 299-Grafiker Yayınları, Ankara.
- Fayda, M., (2013). Zımmi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları, Ankara.
- Filiu, J.P., (2014). Gaza A History. Trans. John King. Oxford University Press, Oxford.
- Garcia, S. N. (2014). Christian-Muslim relations in Palestine. <https://www.middleeastmonitor.com/20140511-christian-muslim-relations-in-palestine/downloads/briefing-paper/christian-muslim-relations-in-palestine.pdf> [21.02.2024].
- Güngör, M. (2020). Hıristiyanlıkta Kudüs'ün Kutsallaşma Süreci. Amasya İlahiyat Dergisi, 14, 141-170.
- Hasanoğlu, E. (2015).Tanah'a Göre Kudüs'ün Kutsallaşma Süreci. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 24/02, 125-148.
- Hilliard, A.&Bailey, B.J., Living Stones Pilgrimage: With the Christians of the Holy Land. Wellington House, London.
- Irving, S. (2011). Palestine. The Globe Pequot Press. Guilford.
- Jansezian, N., (2007). Gaza's forgotten Christians. <https://web.archive.org/web/20100612121320/http://www.israeltoday.co.il/default.aspx?tabid=132&view=item&idx=1413> [19.02.2024].
- Jerusalem Inter-Church Centre (2009). Palestinian Christians. Fact Sheet. Jerusalem.
- Kylor, B., (2023). Gaza Baptist Church Badly Damaged in Blast on Day After Christmas. <https://wordandway.org/2023/12/27/gaza-baptist-church-badly-damaged-in-blast-on-day-after-christmas/> [20.02.2024].
- Marteijn, E. S. (2020). The Revival of Palestinian Christianity Developments in Palestinian Theology. Exchange, 49, 257-277.
- Mourad, R., &Abuzaid, A.,&Bandi, A., (2014). Survey of the Christian Community in the Gaza Strip. Young Men's Christian Association. Gaza, Palestine.
- Newberg, E. N. (2018). Encyclopedia of Christianity in the Global South. Ed. Mark A. Lamport. 299-302. Rowman&Littlefield, London.
- Nseir, M& Quintero, M. (2010). Faith Under Occupation The Plight of Indigenous Christians in the Holy Land. World Council of Churches Publications.

- Omar, Q. A. D., & Başar, H. (2021). Filistinli Peder Musallam'dan Hristiyanlara Müslümanlara destek için Aksa'ya gitmeleri çağrısı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinli-peder-musallamdan-hristiyanlara-muslimanlara-destek-icin-aksaya-gitmeleri-cagrisi/2235887> [18.02.2024].
- Pringle, D. (1993). *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Rapp, C., (2000). Mark the Deacon, Life of Porphyry of Gaza. *Medieval hagiography. An anthology*. 53-75. Routledge, New York.
- Sabella, B. (2000). Palestinian Christians: Realities and Hopes. *Studies in Church History, The Holy Land, Holy Lands, and Christian History*, 36, 373-397.
- Sabella, B., (2024). Comparing Palestinian Christians on Society and Politics: Context and Religion in Israel and Palestine. <file:///C:/Users/ozcan/Desktop/GAZZE%20HIR%C4%B0ST%C4%B0YANLARI/Sabella-Bernard-Comparing-Palestinian-Christians-on-Society-and-Politics.pdf> [13.02.2024].
- Sarkoz, B. (2019). Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Gazze. *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa*.
- Satış, İ. & Ceyhan, M., (2015). Kudüs Rum Patrikhanesi. *Belleten*. 79/285, 675-712.
- Türkan, A. (2013). Geçmişten Günümüze Kudüs Latin Patrikliği. *Milal ve Nihal*, 10/2, 29-61.
- Weaver, A.E., (2014). The crescent and the cross are the marks on my hand: The Performance of Palestinian unity amid political fragmentation. *Christian and the Middle East Conflict*. Ed. Paul S. Rowe & John H. A. Dyck. 137-151. Routledge. New York.